

democratic state is the priority of a person, his or her rights and freedoms. At the present states of the Ukrainian states establishment, the legal mechanisms to secure the right of each individual to association are actively formed. The world experience shows that the implementation of human rights is largely dependent upon meaningful participation of the public, who takes advantage of the universally recognized right to association, creates non-governmental organization, reflecting a growing in the global community striving to democracy. The development of national legislation, aimed at the effective standards for the protection of human rights and able to guarantee the right of every individual to realize the right to association, has now a prior nature and requires careful. The Constitution of Ukraine not only proclaimed the rights and freedoms of a person and a citizen among the constitutional order, but also defined guidelines for establishment of an appropriate to international standards system of their implementation.

International standards of approval and ensuring of the right of a person to association are contained in many regulations. World-class standards related to non-governmental organizations vary greatly. Some of them regulated freedom of association at all, some are devoted to particular aspects of freedom of association and membership in non-governmental organization of the certain categories of people.

So the article attempts to define the preconditions of the institutionalization of human rights NGOs of Ukraine, to carry out a comparative analysis of the activities of NGOs of Ukraine and the European Union, as well as to justify the possibility of taking into account the positive experience of NGOs of member-countries to create effective human rights institutions in Ukraine.

Keywords: *non-governmental human rights organizations, institute, European Union, European experience.*

Надійшла до редакції 22.12.2014

Добробог Л. М.

кандидат історичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.15

ВИХІДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ГАЛУЗЕУТВОРЕННЯ

Розглянуто загальнотеоретичні аспекти дослідження процесу утворення галузі права. Акцентовано на школах розуміння права як вихідних засадах висвітлення галузеутворення. Наголошено, що, досліджуючи проблему закономірностей утворення галузі права як структурного елемента системи права, слід виходити із того, що право не ототожнюється із законодавством, нормативно-правовий акт не є єдиною формою існування норм права.

Ключові слова: *галузь права, галузеутворення, джерело права, праворозуміння, природно-правова школа.*

Постановка проблеми. Перманентні процеси юридичного нормотворення в Україні, значне розширення галузей законодавства, кількісне збільшення нормативного матеріалу зумовлюють необхідність їх систематизації з

метою ефективності застосування. Водночас така діяльність має здійснюватися з урахуванням закономірностей розвитку галузеутворення і, відповідно, формування галузей законодавства. Актуалізується питання вихідних засад процесу галузеутворення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зауважити, що вказана проблема не знайшла належного відображення у вітчизняній юридичній науці. Розглядалися лише питання становлення окремих галузей права, зокрема аграрного, митного, повітряного, транспортного та ін., а також окремі аспекти розвитку екологічного права. Цими питаннями займалися такі відомі вітчизняні правники, як В. Андрейцев, Г. Балюк, Г. Бачинський, Б. Дронів, В. Завгородня, В. Костицький, В. Міщук, О. Погрібний, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є висвітлення засад дослідження процесу галузеутворення.

Виклад основного матеріалу. Тематика закономірностей утворення галузі права як структурного елемента системи права тісно пов'язана з праворозумінням як важливим світоглядним явищем. Адже від того, на яких світоглядних позиціях базується науковець, багато в чому залежить результат його досліджень, особливо зважаючи на те, що в Україні, як зазначає М. Патеї-Братасюк, «правову сферу обслуговує успадкована від колишньої тоталітарної держави псевдоправова, законницька ідеологія, яка ототожнює право і закон, підмінює право узаконеним неправом» [1, с. 100].

Оскільки в межах даної праці висвітлити всі аспекти окресленої проблеми неможливо, зосередимо увагу на ключових питаннях, розв'язання яких дозволить встановити закономірності утворення галузі права як структурного елемента системи права.

Ця проблематика пов'язана із проблематикою визначення змісту категорії «джерело права», що є предметом однієї з найдавніших наукових дискусій. У різні часи до неї зверталися правознавці, висвітлюючи той чи інший аспект питання. Це значною мірою сприяло тому, що в юридичній науці поняття джерела права є одним із найбільш дискусійних і багатозначних. Так, представники юридичного позитивізму джерелом права вважають закон. Представники соціологічної школи права вважали, що сукупність юридичних норм у суспільстві завжди відображає лише якусь частину права як певного порядку суспільних відносин, який склався, а отже коріння права слід шукати в самому суспільстві. Представники природно-правової доктрини вважають, що природа вписує у свідомість людей їхні основні права і свободи (такі права і свободи одержали назву невідчужуваних від людини, природних). Прихильники психологічної школи права розглядають право як явище людської психіки і доходять висновку, що так звані «джерела права» є нічим іншим, як «самим правом, видом позитивного права» [2, с. 81].

Досліджуючи зміст права, можна дійти висновку про неуніверсальність останнього, що в останній час прийнято називати правовим поліцентризмом. В той же час плюралізм підходів до розуміння права можна звести до двох основних напрямів (типів).

Передусім, слід виокремити природно-правовий тип. Ідеї, покладені в його основу, сягають стародавніх часів. Згадаємо, зокрема, ідеї давньогрецьких римського філософів Демокрита, Сократа, Платона, Цицерона, а також праці римських юристів імператорської доби. Цікавою в цьому аспекті є праця італійського юриста і громадського діяча Бруно Леоні «Свобода і закон», видана в 1961 р. У цій книзі автор на основі огляду римського права показує, що, на думку стародавніх римлян, право було процесом відкриття, а не набором офіційно прийнятих наказів. Тобто історично і традиційно «право» розглядалося як щось, що відкривається суддями і юристами, а не ототожнюється з тим, що створюють і за що голосують законодавці. «Історія Давнього Риму і Англії, – зазначає Б. Леоні, – вчить нас не тому, що проповідують сьогодні прибічники роздутого законодавства. Сьогодні на словах всі звеличують законодавчу мудрість давніх римлян і англійців. Однак мало хто розуміє, в чому полягала ця мудрість, а саме наскільки незалежними від законодавства були їх системи в тому, що стосувалося повсякденного життя людей, і наскільки просторою була сфера особистої свободи і в Давньому Римі, і в Англії в ті віки, коли їх правові системи переживали максимальний розквіт. Навіть дивно, навіщо продовжувати вивчати історію римського і англійського права, якщо не звертати увагу на цю ключову особливість» [3, с. 25].

Зміст цього типу праворозуміння полягає в тому, що існує дві системи норм: норми права природного і норми права позитивного. Позитивним правом є результат діяльності держави щодо прийняття нормативно-правових актів, який знаходить своє відображення у системі законодавства та, як наслідок, охороняється державою. Тобто позитивне право походить від держави. На відміну від нього природне право – це правила поведінки, які витікають з природи людини, її сутності, надані їй Богом. Відтак, природне право є статичним, незмінним, вічним, а позитивне право навпаки – швидкоплинне, динамічне, залежить від соціальних умов. Як наслідок, позитивне право має відповідати природному, адже, зважаючи на сутність першого, воно може містити неправові (несправедливі) норми, що є результатом неправильного сприйняття та відповідно формального відображення органами держави права природного. «Позитивне право є національним, правова система кожної країни характерна своїми особливостями, тоді ж як природне право має загальнолюдський характер і притаманне для усіх народів. Саме природне право і є, власне, правом» [4].

Сьогодні теорії природно-правової школи права знайшли відображення майже в усіх міжнародних актах у сфері забезпечення прав людини. Так, Загальна декларація прав людини (1948 р.) закріплює невідчужувані права людини, вказує на їх рівність для усіх: право на життя, свободу, особисту недоторканність, рівність перед законом, на власність та ін. У Преамбулі Конвенції про захист прав і основних свобод людини проголошено, що Уряди, які підписали цю Конвенцію, будучи членами Ради Європи, знову підтвердили свою глибоку віру в ті основні свободи, які складають підвалини справедливості і миру в усьому світі і які найкращим чином здійснюються, з

одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого – завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать, сповнені рішучості як уряди європейських країн, що дотримуються єдиних думок і мають спільну спадщину в політичних традиціях, ідеалах, свободі і верховенстві права, зробити перші кроки для забезпечення колективного здійснення деяких із прав, проголошених в Загальній декларації [5].

Серед позитивних аспектів цього типу праворозуміння слід вказати на такі:

- 1) розмежовується право і закон; законодавство не є єдиною формою права;
- 2) сутністю права є справедливість; право завжди справедливе, несправедливим може бути закон;
- 3) право не може містити довільні вимоги та обмежує втручання держави у сферу приватного;
- 4) держава, приймаючи нормативно-правові акти, зобов'язана додержуватись природного права та, відповідно, забезпечувати відповідність законодавства природному праву.

Другий тип – державоцентристський, за якого «право розуміється як веління держави, адресовані громадянам. Загальновідомою є формула, що відображає зміст цього підходу: «Право – це зведена в закон воля пануючого класу». Тобто держава визначає, що є правильним для громадян, як їм слід поводитись в тій чи іншій ситуації, як їм слід думати; натомість держава бере на себе обов'язок (який не завжди виконує, а й то й зовсім не виконує) забезпечити людині необхідний прожитковий мінімум (який визначається, знову ж таки, державою), керуючись при цьому положенням: «Від кожного за здібностями, кожному – за потребами». Досить чітко така держава змальована в романі «1984» Джорджем Оруелом» [6, с. 109].

Так само як і перший тип, державницький бере початок ще в давні часи. Формами його прояву були: китайський легізм, вчення софістів, номіналізм У. Оккама, концепція абсолютної держави Т. Гоббса та ін. Однак як самостійний напрям філософсько-правової думки він, зокрема правовий позитивізм, виник у 30-40-і рр. ХІХ ст. у зв'язку з теоретичним обґрунтуванням формально-догматичної юриспруденції. Його найближчим попередником був І. Бентам. У розвитку юридичного позитивізму можна визначити три основні етапи: класичний позитивізм Дж. Остіна, який право ототожнював з наказами суверена; «чиста теорія права» Г. Кельзена, що пов'язує право з правомочністю до примусу; аналітична юриспруденція Г. Харта, ключовим поняттям якої є «правило визнання» [7].

Як вказує А. Ковтонюк, вперше офіційно нормативний підхід до вивчення права був встановлений на 1-й Всесоюзній нараді наукових і практичних працівників юридичних установ і вузів у 1938 р. Незважаючи на те, що юридичний позитивізм в ХХ ст. був суттєво потіснений соціологічними природно-правовими теоріями, він все ж продовжував посідати значне місце в правознавстві, особливо в галузевих дисциплінах [8].

Серед позитивного аспекту цього типу праворозуміння слід вказати на

формальну визначеність правил поведінки, а відтак чіткість приписів, можливість ознайомлення із їх змістом кожному громадянину.

Однак зауважимо, що в історично первинних суспільствах упорядкування суспільних відносин відбувалося за допомогою *суспільної влади*, яка представляла суспільство в зовнішніх і внутрішніх конфліктах. Ця влада володіла монополією *на фізичний примус членів суспільства у разі потреби*, але не мала для його реалізації *спеціальних органів*. Владні рішення, що виходили від суспільної влади, здійснювалися або всім суспільством, або його уповноваженими представниками. Соціально значущі зразки поведінки поступово закріплювалися і перетворювалися на певні правила поведінки – *звичаї*, яким слідували всі члени суспільства. Таким чином, виникало стародавнє *архаїчне право*, що не мало письмової форми і строгої системи, але носило загальнообов'язковий характер і володіло безумовним авторитетом серед членів потестарного (*додержавного*) суспільства [9].

У цей період існування право, як бачимо, було системою відносин, що ґрунтувалась на праві вимоги безумовного дотримання встановлених в суспільстві заборон і правом влади карати порушників таких заборон, а з іншого боку – системою відносин, заснованих на можливості індивіда самостійно обирати той або інший варіант поведінки, що надається соціальними нормами, і вимагати відповідної поведінки від інших членів суспільства, наприклад право вибору дружини, право на частину спільно отриманих продуктів харчування, право брати участь у виборах або бути обраним на відповідну посаду, право вимагати виконання укладеного договору тощо. Право, таким чином, формується як специфічна соціальна мова і як універсальна форма соціальної взаємодії – комунікації. «*Ubi societas, ibi ius*» (з лат. «де суспільство – там право») – говорили стародавні, і цей вислів відображав реальний стан речей.

З виникненням держави право вступає в новий етап свого розвитку. Воно стає більш формалізованим і системним. Виникає його письмова форма – закони. Держава отримує можливість наглядати за виконанням законів через професійну діяльність спеціально уповноважених на це осіб, удаючись у разі потреби до апаратно-організованого фізичного примусу. Право набуває цивільного характеру (від лат. *civilis* – державний). Слід зазначити, що ця характеристика зовсім не вказує на якісь гуманні начала такого права, але припускає його відповідність стандартам «цивілізованості», що визнаються в державі [9].

Загалом, право безпосередньо пов'язано з суспільством. Так, якщо гіпотетично уявити людину, що живе сама на острові і, відповідно, не взаємодіє з іншими людьми, то говорити про наявність у неї прав і обов'язків є недоречним. Адже зрозуміло, що будь-яке правомірне діяння, на відміну від простого прояву сили чи свавілля, припускає відповідну цьому праву кореляцію поведінки інших суб'єктів, зобов'язаних діяти або утриматися від вчинення відповідних дій на користь уповноваженої особи.

Однак права і обов'язки особа має не тільки щодо іншої людини, але й щодо суспільства. Чи може існувати суспільство, члени якого не підкоря-

ються жодним обов'язковим для всіх правилам поведінки? Очевидно, що ні, оскільки це призвело б до розпаду самого суспільства. Будь-яке суспільство є якоюсь цілісністю, структуру (будову) якої утворюють внутрішні зв'язки (відносини), що виникають між членами суспільства, спрямовані на підтримку цієї цілісності. Отже, саме поняття суспільства припускає впорядкованість відносин, заснованих на необхідності соціальної взаємодії [9].

Висновки. Таким чином, досліджуючи проблему закономірностей утворення галузі права як структурного елемента системи права, слід виходити з того, що право не ототожнюється із законодавством, нормативно-правовий акт не є єдиною формою існування норм права, верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Бібліографічні посилання

1. *Патей-Братасюк М.* Антропоцентрична теорія права / М. Патей-Братасюк. – К., 2010. – 396 с.
2. Актуальні проблеми теорії держави і права: навчальний посібник / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К.: ФОПО. С. Ліпкан, 2010. – 260 с.
3. *Леони Б.* Свобода и закон / пер. с англ. В. Кошкина / Б. Леони. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 312 с.
4. *Машков А.* Проблеми теорії держави і права / А. Машков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki/188/pravo/shiroke_rozuminnya_prava.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/995_004.
6. *Кучук А. М.* Правовий поліцентризм і розуміння права / А. М. Кучук // Науковий вісник Дніпропетровського держ.ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 3. – С. 105-111.
7. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://all-filosof.ru/filosofija-prava/63/720-osnovni-tipi-pravorozuminnya-pravovij-pozitivizm-i-prirodno-pravove-mislennya>.
8. *Ковтонюк А.* Юридичний позитивізм: історія та сучасність / А. Ковтонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1179/50>.
9. *Поляков А. В.* Введение в общую теорию права и государства / А. В. Поляков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=101>.

Добробог Л. Н. Исходные начала исследования процесса отраслеобразования. Рассмотрены общетеоретические аспекты исследования процесса образования отрасли права. Акцентируется внимание на школах понимания права как основах освещения отраслеобразования. Отмечается, что, исследуя проблему закономірностей образования отрасли права как структурного элемента системы права, следует исходить из того, что право не отождествляется с законодательством, нормативно-правовой акт не является единственной формой существования норм права.

Ключевые слова: *отрасль права, отраслеобразование, источник права, правопонимание, естественно-правовая школа.*

Dobrobog L. M. Starting backgrounds of research of the process of branch formation. The article deals with general and theoretical aspects of research of the process of a branch of law formation. Attention is paid to the fact that the issue of regularities of formation of a branch of law as a structural element of the system of law is closely connected with the consideration of law as an important world outlook phenomenon, and also with the issue of

definition of burden of the category “source of law”, which is the subject of the first scientific dispute. The representatives of legal positivism consider the law to be the source of law. The representatives of the sociological law school think that the body of legal norms within a society always reflects only a specific part of law as a certain order of social relations, which has been formed, and consequently, the roots of law should be found in a society itself. The representatives of the natural and law doctrine believe that nature inscribes in human minds their basic rights and freedoms (these rights and freedoms has got the name of inalienable ones, natural). The followers of the psychological school of law consider law as a phenomenon of human psyche.

Special attention is paid to two types of law consideration. The first one is natural and law type. The ideas put in its base date back to ancient times. Today the theories of natural and law school of law are reflected in almost all international instruments in the sphere of human rights provision.

Among the positive aspects of this type of law consideration are the following:

- 1) Law and the law are separated and legislature is not the only form of law;
- 2) Justice is the essence of law, law is always just, and only the law can be unjust;
- 3) Law cannot combine arbitrary standards and limits interference of a state into the private sphere;
- 4) State, while making legal acts must follow natural law and ensure the compliance of legislature with natural law correspondingly;

The second type is “state centered”. In accordance with this type “law is considered as dictates of the state addressed to its citizens”.

It is noted that while studying the issue of regularities of formation of a branch of law as a structural element of the system of law it should be taken into account that law is not identified with the law, the legal act is not the only form of existence of norms of law, the rule of law demands from the state its realization into law-making and law enforcement activities, particularly in laws, which by their meaning should be first of all penetrated with the ideas of social justice, liberty and equality.

Keywords: *branch of law, branch formation, source of law, consideration of law, natural and law school.*

Надійшла до редакції 24.12.2014

Христова Ю. В.

кандидат юридичних наук, доцент

Троїцька О. О.

курсант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 342.725

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Проаналізовано законодавство України та деяких європейських країн у сфері забезпечення мовних прав людини і громадянина. Запропоновано можливі напрямки удосконалення державної мовної політики України.

Ключові слова: *права людини, мова, мовні права, мовна політика, державна мова, мультлінгвізм.*